

REKABET FORUMU

HUKUK-EKONOMİ-POLİTİKA

Aralık 2019, Sayı: 129

Rekabet Derneği, 20 Mayıs 2004 tarihinde kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Derneğin amacı Türkiye’de rekabet ortamının ve rekabet kültürünün gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Bu dergide ileri sürülen görüşler yazarlarına ait olup Rekabet Derneği’ni bağlayıcı değildir.

Web: www.rekabetderneqi.org

BELİRSİZLİK VE GÜVENSİZLİK ORTAMINDA REKABET

Prof. Dr. Erdal Türkkkan (erdalturkkan@hotmail.com)

Türkiye ekonomisi çok yönlü, yüksek dozda ve süreklilik arz eden bir belirsizlik ve güvensizlik olgusu ile karşı karşıyadır. Bunun en önemli kanıtı, Türkiye’nin hala dünyanın en yüksek risk primine (CDS) sahip birkaç ülkeden birisi olma özelliğini korumasıdır. Türk vatandaşlarının tasarruflarının yarısını döviz hesaplarında tutması da belirsizlik ve güvensizlik algısının bir başka göstergesidir. Nihayet Türkiye’nin kredi notunun yatırım yapılamaz kategoriye düşürülmüş olması diğer bir göstergedir. Bu belirsizlik ve güvensizlik ekonomideki çeşitli süreçleri ve bu arada rekabet süreçlerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Bu yazının amacı önce ana başlıklar halinde belirsizliğin ve güvensizliğin kaynaklarını gözden geçirmek, bundan sonra belirsizliğin ve güvensizliğin rekabet süreçleri üzerine etkilerini analiz etmeye çalışmaktır.

Türkiye Ekonomisinde Belirsizlik ve Güvensizlik Yaratan Faktörler

Türkiye ekonomisi hem dış dünyadan hem de iç dünyadan kaynaklanan çeşitli belirsizliklerle ve güven azaltan etkilerle karşı karşıyadır.

-Dış dünyadan kaynaklanan belirsizlik ve güven azaltıcı etkileri iki grupta toplamak mümkündür . Bunlardan birincisi genel olarak küresel ekonomiyi etkileyen , dolayısıyla sonuçları Türkiye’ye de yansıyan etkilerdir. İkinci grup faktörler ise doğrudan Türkiye’yi ilgilendiren olumsuz gelişmelerdir.

Birinci grup etkiler arasında ABD Çin uzlaşmazlığının ve Brexit isteğinin yarattığı belirsizlikler ilk sırada yer almaktadır. Bu sorunlar önemli ölçüde bir çözüm yoluna girmiş görünse de bunların etkileri, daha uzun bir süre devam edecektir. Çünkü ABD ‘nin yeniden eski büyüklüğüne kavuşturulması iradesi ile Çin’in pek çok alanda dünya liderliğine koşan bir ülke olmasının önlenemeyeceği gerçeğinin yarattığı gerilim, gelecek açısından önemli bir belirsizlik faktörü olmaya devam etmektedir. Aynı şekilde

Brexit gerçekleşse bile sonrasında neler olacağı ve AB' nin geleceği bir belirsizlik faktörü olmaya devam edecek gözükmektedir. Trump'ın yeniden seçilmesi halinde bizatihi Trump faktörünün dünyanın geri kalan kısmı açısından önemli bir belirsizlik ve güvensizlik faktörü olması da kaçınılmaz görünmektedir.

Dış dünyadan kaynaklanan doğrudan belirsizlik ve güvensizlik faktörleri arasında ABD Senatosu'ndan geçen yaptırım kararı ve başka olası yaptırımlar şüphesiz önemli bir yer almaktadır. Bu arada Türkiye'nin AB den gelen ve gelebilecek olan yaptırımlarla başa çıkması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Doğu Akdeniz' de yaşanan petrol ve doğalgaz arama alanlarının dağılımı ile ilgili gerilim ve belirsizlikler de önemli bir endişe ve güvensizlik kaynağı olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Libya' daki Trablus Hükümeti ile yaptığı anlaşmaya karşı oluşturulan karşı stratejiler de gelecek açısından belirsizlik ve güvensizlik yaratmaya aday olgulardır. Nihayet Suriye'de gerek Fırat'ın doğusunda, gerekse İdlib'de yaşanan çatışma ve gerilimler yanında Irak 'da ve İran'da yaşanan istikrarsızlıklar da belirsizlik ve güvensizliği besleyen etkiler yaratmaktadır. Türkiye'nin 3,5-4 milyon sığınmacı ve göçmenle nasıl baş edeceği başlı başına önemli bir endişe ve belirsizlik kaynağıdır.

-İç faktörlere dayalı belirsizliklerden önemli bir bölümü yaşanan 2018 Krizi'nin ve öncesinde yaşanan ekonomik sürecin yarattığı sorunlarla ilgilidir. Rekabet analizi açısından bakıldığında ekonomik krizi, önlenemeyen arz ve talep şokları nedeniyle fiyat sisteminin kısıtları yansıtamaz hale geldiği, belirsizliklerin ve bunların yarattığı risklerin ölçsüz biçimde arttığı, teşebbüslere yönelik tehditlerin fırsatları aştığı ve sonuç itibariyle iktisadi ajanların motivasyonlarında köklü değişikliklerin meydana geldiği bir durum olarak tanımlamak mümkündür. Kriz, makro ekonomik temelde önemli ölçüde aşılmış olmakla birlikte, yarattığı sorunlar belirsizlikleri beslemeye devam etmektedir. Bazı şirketlerin ödenemeyen borçları finansal sistemi ve bizatihi bu şirketleri etkilemeye devam etmektedir. İşsizlik çok yüksek boyutlara ulaşmıştır ve daha birkaç yıl yüksek düzeyde seyredeceği anlaşılmaktadır. Pek çok firma kriz sürecinde önemli bir işletme sermayesi ve öz sermaye kaybına uğramıştır. Yatırım eğilimi çok önemli ölçüde azalmıştır. Nihayet, Mevcut siyasi iktidarın 17 yıldır izlediği politikaların sürdürülemez olduğu ve mevcut politikalara devam edilirse Türk ekonomisinin yeniden önemli sarsıntılar geçirebileceği görülmüş ve bu durumun yarattığı kötümserliği aşacak yeni bir hikaye henüz yazılamamıştır.

-Başkanlık rejiminin niteliğinden kaynaklanan sorunlar da de gelecek açısından belirsizlikleri ve güvensizlikleri beslemeye devam etmektedir. Türk usulü başkanlık sistemi çerçevesinde kurumların önemli ölçüde tahrip olduğu veya devre dışı bırakıldığı veya özerkliğini kaybettiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu çerçevede her an ekonomik gündemi etkileyen beklenmedik standart dışı bir karar ortaya

çıkabilmektedir. Faiz düşürme ve döviz kontrol altında tutma odaklı bir istikrar anlayışı gelecek açısından öngörülmesi güç sorunlar yaratma potansiyeline sahip görünmektedir. Yapısal değişimlerin nasıl sağlanacağı ile ilgili belirsizlikler varlığını sürdürmektedir. Kamu özel işbirliği projelerinin gelecekte ne gibi yükler getireceği de bir belirsizlik kaynağıdır. Krizden çıkış döneminde çok önemli bir kaynak gereksinimi olan ve gerek çevresel gerekse stratejik etkileri tam olarak incelenmemiş görünen Kanal İstanbul projesi önemli bir belirsizlik kaynağı olmaya devam etmektedir.

Türkiye’de enflasyon, yüksek faiz politikası ile önemli ölçüde aşağı çekilmiş olsa ve baz etlisi ile geçici olarak tek haneye çekilmiş görünse de, özellikle yeniden büyüme sürecine geçiş ile çift rakamlı eğilimini sürdürmeye aday görünmektedir. Türkiye mevcut ve beklenebilir enflasyon performansı ile dünyanın en kötüler arasında yer almaktadır. Enflasyonun ciddi bir belirsizlik ve güvensizlik kaynağı olduğu ise tartışmaya konu olmayacak bir husustur. Ayrıca Türk ekonomisinin kırılganlığının temel nedenlerinden birisi olan cari açık sorununun çözülmesine yönelik adımların yeterli boyutlarda olmadığı görülmektedir. Cari açık, sürdürülebilir büyümeyi kısıtlayan ve kırılganlık yaratan bir belirsizlik ve güvensizlik kaynağıdır. Diğer taraftan Türkiye’de bireylere gerçek bir hukuk güvencesi sağlanamamış durumdadır. Hukuka güvensizliğin, kuvvetler ayrılığı ilkesinin ciddi şekilde ihlali ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Hukukun etkinleştirilmesi konusunda bazı adımlar atılıyor olsa da kuvvetler ayrılığı konusunda adım atılmadıkça palyatif tedbirlerle sonuca ulaşılması mümkün görünmemektedir.

Makro ekonomik verilerdeki kısmi iyileşmeye rağmen Türkiye’nin kredi notunun yatırım yapılamaz düzeyde olmaya devam etmesi de, gelecek açısından güvenilmezliği besleyen bir faktördür.

Belirsizliğin ve Güvensizliğin Rekabet Süreçlerine Etkisi

Belirsizliğin ve güvensizliğin rekabet süreçlerini çok yönlü olarak negatif yönde etkilemesi söz konusudur. İlk olarak belirsizlik ve güvensizliğin dış kaynak girişini ve kullanımını sınırlayıcı etkileri vardır. Gelişmekte olan ve kaynak darboğazı yaşayan bir ülke açısından dış kaynak rekabet sürecinin dinamik bir işleyiş kazanmasının en vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Türkiye’de dış kaynak kullanılmadan gerçekleştirilmiş hiçbir üretim tesisi olmamıştır. Dış kaynakların daha düşük maliyetli ve daha uzun vadeli olması rekabetçi yatırımların yapılabilmesi açısından çok önemlidir.

Belirsizlik ve güvensizliğin doğrudan yabancı sermaye girişini sınırlandırma etkisi de söz konusudur. Doğrudan yabancı sermaye, belirsizliğe ve güvensizliğe çok duyarlıdır. Çünkü küresel düzeyde alternatif cazip yatırım alanları çok geniştir. Bu alanda

belirsizlik ve güvensizlik ciddi bir giriş engelidir. Bu giriş engelinin de rekabeti kısıtlaması söz konusudur.

Belirsizliğin ve güvensizliğin İç kredi talebini ve arzını sınırlama etkisi de vardır. Kriz sürecinde önemli yaralar almış firmaların yeni yatırımlar için kredi talebinde bulunması olasılığı oldukça düşüktür. Bankaların da bilançoları hasar görmüş firmalara kredi vermekte isteksiz davranması olağan bir durumdur. Aslında burada da belirsizliğin ve güvensizliğin rekabetin dinamizmini azaltan ve etkinleşmesini zorlaştıran bir giriş engeli oluşturmaları söz konusudur.

Belirsizlik ve güven eksikliğinin artan riskler nedeniyle satış isteğini sınırlayıcı etkiler yapması söz konusudur. Alacağını tahsil edememe korkusu, rekabeti canlandıran bir satış stratejisi izleme imkanını ortadan kaldıracaktır. Yer yer balon yaptığına inanılan fiyatlardan alım yapma isteği de sınırlı kalabilecektir. Satın alma ve satma isteksizliği ise rekabetin esas dinamizminin yok olması anlamına gelmektedir.

Belirsizliğin ve güven eksikliğinin bir diğer önemli sonucu, yatırımları geciktirme hatta iptal ettirme etkisidir. Türkiye’de kriz sürecinde ve sonrasında yatırım harcamalarının negatif seyri bu etkinin önemini göstermektedir. Yatırımların iptal edilmesi veya geciktirilmesi, aktif bir rekabet sürecinin yaşanmaması yanında statükoyu koruma ihtiyaç ve eğiliminin de göstergesidir.

Belli bir ekonomik krizin refakat ettiği belirsizlik ve güvensizlik ortamında kamunun da çeşitli motivasyonlarla rekabetle uyumlu olmayan politikalar izlemesi olasılığı büyüktür. Bu politikaların da bir yandan piyasa mekanizmasının düzgün işleyişini zora sokması diğer taraftan da rekabeti bozucu veya azaltıcı etkiler yapması söz konusudur. Türkiye’de bu tür politikaların özellikle bankacılık sektöründe kamu bankaları aracılığıyla izlendiği görülmektedir.

Özellikle reel sektörü zora sokan kriz sonrası belirsizlik ve güvensizlik dönemlerde rekabeti korumaya yönelik politikaların da yeni durumlarla ve zor ikilemlerle karşılaşması söz konusudur. Şüphesiz bu konu çok nazik ve karmaşık bir konudur ve ayrı bir yazıda ele alınmayı hak etmektedir. Ancak burada birkaç noktaya değinmek yararlı olabilir.

İlk olarak kriz ve sonrası dönemlerinde krizin maliyetini başkalarına yansıtma eğilimi büyük bir ivme kazanır. Bu durumda hakim durumda olan firmaların, hakim durumdan kaynaklanan güçlerini krizin maliyetlerini başka kişilere veya tüketicilere yansıtma amacıyla kullanmaları ön plana çıkar. Aynı şekilde uyumlu eylemlerde de bu maliyetin başkalarına yansıtılması çabaları önem kazanır.

Belirsizlik ve güvensizlik yaşanan kriz süreci ve sonrası dönemlerde teşebbüslerin temel amacı, kar maksimizasyonu değil, zarar minimizasyonu, gelişme değil, ayakta kalma, rakiplerle rekabeti değil, rakiplerle dayanışmayı amaçlama olacaktır. Çünkü zor

dönemlerde rakipleri tehdit eden faktörlerin bertaraf edilmesi bireysel aksiyonu değil ortak aksiyonu gerekli kılabilir. Ayrıca artan belirsizliğin ve güvensizliğin yarattığı riskler nedeniyle karar alma zorlaşabilir. Artan riskler nedeniyle, rakipler arasında uyumlu eylem eğilimi, rekabet eğiliminin önüne geçebilir. Ancak burada uyumlu eylemin birincil amacı krize karşı mücadele olabilir. Uyumlu eylem esas itibariyle kar maksimizasyonuna değil, zarar minimizasyonuna ve kaynak israfı minimizasyonuna yönelik olabilir. Burada uyumlu eylem, fiyat sisteminin kısıtlıları daha iyi yansıtması sağlamaya yönelik de olabilir. Rekabet Otoritesinin bu tip tespitlerle ihlalleri değerlendirmesi bazı özel zorluklar arz etmektedir. Bu bağlamda kriz dönemlerinde per se şekli rekabet ihlaline değil, bu ihlalin rekabeti azaltıcı, kaynak tahsisinde etkinliği bozucu ve refahı azaltıcı etkisi olup olmadığına ve kaçınılmaz olup olmadığına bakılması gerekir. Her halde krize karşı alınacak ortak tedbirlerin, rekabet otoritelerinin gözetim ve denetiminde yapılması krizin rekabetçi koşullara zarar vermeden aşılabilmesi açısından büyük önem taşır.